

Kanava 8, 3.10.2012

Patrik Hagman

”Vi måste säga något” föredrag vid prästdagarna 2012

- Jag har tagit rubriken till detta föredrag från ett uttalande av evangelisten Frank Mangs, som Peter Haldorf har nedtecknat i sin bok Stigfinnare. I sin helhet lyder det såhär: ”Att försöka förklara Gud är dumt. Men vi måste säga något.”
- Denna enkla formulering fångar som jag ser det in hela predikandets problematik. Att predika är i grunden en omöjlig uppgift, men av väldigt speciella orsaker. Givetvis finns det praktiska svårigheter, som hur man skall hålla ett tal som människor orkar lyssna till, hur man skall få sin poäng fram osv. Det ligger utanför mitt kompetensområde.
- Ur det perspektiv jag vi närma mig predikan idag är alltså det värsta misslyckandet en predikant kan göra inte att vara tråkig, långrandig eller ens intetsägande – även om det alla är allvarliga problem. Det värsta är självsäkerheten – en predikan som ger intrycket av att den predikar verkligen vet vad den talar om. Eller lite mera generellt, att prästen placerar sig själv i centrum av gudstjänsten. Min erfarenhet är att det här faktiskt är det vanligaste misstag präster gör som liturger och predikanter.
- Givetvis förstår jag varför det går så – jag tror vi alla är överens om att det inte är något önskvärt. Men i praktiken är det ju prästen som måste ta ansvaret för att det blir en gudstjänst, inte sant? Hur skall man då undvika att inte hamna i centrum? Tänk om denna självsäkerhet jag talar om är ett sätt att hantera en i grunden ganska obehaglig situation?
- Givetvis talar jag inte om nervositet som något slags ideal här – min poäng är om den som predikar ger sken av att *vet* hur Gud är, hur vi ska förstå Gud, hur tro på Gud bör påverka våra liv - då innebär det en förolämpning mot församlingen som är svår att ta. Det värsta en predikant kan göra är att ge intrycket av att livet med Gud är *enkelt*, att frågor om hur vi ska tolka bibeln eller hur vi ska leva ut vår kristna tro i en post-kristen värld är självklarheter. Församlingen vet bättre.
- Missförstå mig inte, det är inte något postmodernt irrande jag försöker tala för, idén om tron som något som rinner mellan våra fingrar och upplöses i

relativistiska maktspel. Det jag är ute efter är just självsäkerheten som det katastrofala för predikan. Självsäkerheten som bygger predikans trovärdighet på predikantens egen förmåga att tro, veta, erfara. På förmågan att "förklara" Gud.

- Det här problemet är kanske lättast att se hos präster som inte har så mycket erfarenhet, men jag skulle hävda att mera erfarna präster bara är skickligare på att dölja detta problem. Då blir det kanske mindre förolämpande men andra problem kvarstår. Det viktigaste av dem är att predikan blir en avskild enhet som inte är integrerad i gudstjänsten som helhet. Predikan blir en paus där församlingen slutar tillbe för att lyssna till prästen en stund.
- Och detta är också roten i problemet som jag ser det. Predikan, sedd som något som skall stå för sig själv, något som prästen åstadkommer, kan inte lyckas. Och orsaken till det är alltså teologisk – det är då som frestelsen att försöka förklara Gud blir aktuell. Man kan givetvis lösa problemet på något annat sätt, t.ex. genom att göra predikan till en liten föreläsning eller en allmän beklagan över sakernas tillstånd. Men predikan kan det inte bli.
- Varför? I grunden handlar det förstå om Gud är större än vårt språk. Vi kan aldrig fånga in Gud med våra ord, än mindre förklara honom. Alltid när vi gör det, säger hurudan Gud är, så är det alltså inte Gud vi talar om utan en avgud, en karikatyr av Gud som vi har gjort för att tillfredställa vår egen längtan efter entydighet i tillvaron. Därför är det dumt att försöka förklara Gud, mera än dumt - det är en form av avgudadyrkan.
- Ändå måste vi säga något!
- Om vi inte skall bygga predikans trovärdighet på predikantens självsäkerhet så måste den bygga på något annat, och för att få grepp om det måste vi förstå predikans plats i gudstjänsten som helhet, och alltså därför också säga något om vad gudstjänstens syfte är.
- Det här är ju en betydligt knepigare fråga än vad man kanske tänker. Varför firar vi gudstjänst egentligen? Jag är rädd för att vi som kyrka inte har något bra svar på den frågan. Ofta när vi skall motivera varför det är bra att gå i kyrkan tar vi till nytto-argument: det är bra att ta en stund av lugn och ro, det är bra att samla sig osv. Det värsta uttrycket jag vet är när folk säger att de går i gudstjänsten för att ladda batterierna. Jag tycker det är tragiskt att människor ser på sig själva som

batteridrivna maskiner, och min fråga blir vad de tänker sig att maskinen är till för?

- Orsaken till att vi inte har någon teologi om gudstjänsten ligger nog i folkkyrkotänkandet. Om vi ska upprätthålla att man kan vara fullvärdig medlem i kyrkan bara genom dopet (och kyrkoskatten) så kan vi inte ge en teologisk motivering till gudstjänsten utan att det uppstår en spänning, en konflikt.
- Nå, jag anser att det är en konflikt vi som kyrka måste ta. Jag behandlar denna konflikt ingående i den bok jag håller på att skriva, men här vill jag bara säga att det inte behöver finnas en konflikt mellan en gudstjänstcentrerad syn på kyrkan och en kyrka som vänder sig till alla döpta medlemmar, så länge vi inser att välkommandet är kyrkans väsen. Men man kan inte vara välkomnande om man inte har en gemenskap att välkomna till.
- Det är nämligen så jag tror att vi skall förstå gudstjänsten. Även om vi inte är några maskiner är gudstjänsten en slags maskin, som tillverkar gemenskap. Det är det som maskinen är till för. Men det har vi glömt bort, så vi låter maskinen gå på tomgång och ingen gemenskap bildas. Jag vill säga några ord, först om vad det är för slags gemenskap vi talar om här, och sedan om hur gudstjänsten formar en sådan gemenskap. Efter det kan vi återvända till frågan om predikans roll i gudstjänsten – och predikantens!
- Vi lever i en tid där vi har brist på gemenskap generellt – allt fler är ensamma, allt fler har ett socialt liv i första hand via nätet. Vidare är de gemenskaper som finns för det mesta väldigt homogena – det handlar antingen om kompisgäng som binds samman av nära relationer, eller av sammanhang som binds samman av något gemensamt intresse – idrottsklubbar, körer, osv. Det är inget fel med den typen av gemenskaper, de behövs.
- Men det är lätt för kyrkan att tänka sig sin gemenskap som en i raden av dessa – en grupp människor som kommer tillsammans på grund av ett delat ”religiöst” intresse.
- Det kan vara svårt att lösgöra sig från denna bild för den verkar så väl beskriva den situation som råder i församlingarna. Men om vi accepterar denna bild av kristen gemenskap förråder vi kyrkans väsen. Den kristna gemenskapen har enda sedan den tidigaste kyrkan varit en gränsöverskridande gemenskap, en

gemenskap som strävar till att vara en gemenskap av människor som är olika varandra, inte längre jude eller grek, man eller kvinna, slav eller fri.

- En sådan gemenskap pekar mot Guds rike, visar på vad Gud frälst oss till. Att vara ett sådant tecken för världen, en sådan bild av ett annat sätt att leva, Guds sätt att leva, det är kyrkans existensberättigande. Det är därför vi finns till som kyrka – eller rättare sagt, det är när vi är en sådan bild av Guds verklighet som vi verkligen är kyrka, världens ljus och salt.
- En sådan gemenskap uppstår inte av sig själv. Den behöver skapas. Den behöver skapas genom att människor formas på ett sådant sätt att det slaget av gemenskap blir möjlig. Det är gudstjänstens syfte.
- Ett annat sätt att säga detta är att Gudstjänstens syfte är tillbedjan. Det kan låta som en tautologi, men det beror bara på att vi nånstans på vägen glömde bort vad tillbedjan betyder för oss som tillber den levande Guden. Om vi alls använder ordet tillbedjan tänker vi oss kanske att det handlar om att tala om hur förträfflig Gud är. Men det behöver Gud lika lite som tjurar och bockars blod.
- Nej, tillbedjan från bibelns första till sista blad handlar om bildandet av ett folk. Vi tillber en Gud som vill bli tillbedd genom att vi låter oss formas till hans folk, ett tecken för världen.
- Hur formar då gudstjänsten till ett sådant folk? Ni kan alla kyrkans liturgi utan och innan, så jag ger bara några exempel:
 - Syndabekännelsen skapar förutsättning för gemenskap genom att vi öppet inför varandra erkänner våra synder och etablerar syndig mänsklighet som vår gemensamma utgångspunkt. Så omöjliggörs alla våra försöka att etablera plats i den sociala hierarkin på grundval av vår sociala status, utbildning, klass eller vårt kön. Alla syndare, alla lika värdefulla.
 - När vi sjunger psalmer förenas vi inte bara i gemensam sång, vi förenas också med kristna i andra tider i formuleringar av den kristna tron som utmanar oss. Så uppfodrar de som gått före oss till trohet mot det som ger vår gemenskap dess form.
 - När vi delar bröd och vin övar vi oss att verkligen dela våra liv med varandra inte bara i teorin utan kring ett gemensamt bord där alla är

välkomna. Så utmanas vår vilja att dra oss till dem som tänker som vi, som ser ut som vi, som luktar som vi.

- Jag vet vad ni tänker – det där låter kanske fint, men det liknar ingen gudstjänst vi känner till. Och jo, som jag sade, gudstjänstmaskinen går allt för ofta på tomgång eftersom vi glömt bort vad vi ska ha den till. Den behöver kanske smörjas och finjusteras här och där, men i stort sett är det bara att sätta den i arbete. Vi behöver bara sätta våra liv på spel i den, mer än så krävs inte.
- Ur det här perspektivet kan vi då återvända till frågan om predikan. På vilket sätt bidrar predikan till att skapa en gemenskap som visar världen på Guds rike?
- Jag riskerar att bli tjugig genom att återkomma till det jag sade i början – inte genom en självsäker attityd. När predikanten sätter sig själv i centrum och i kraft av sin egen tro så motverkar det skapandet av denna gemenskap, genom att man introducerar en anda av överlägsenhet som förändrar tonen i gemenskapen. Det hänger ihop med det jag sade tidigare om avgudadyrkan – det blir då frågan om tillbedjan av en annan Gud, och därmed formandet av ett annat folk.
- Kanske det blir tydligast vad jag försöker säga om jag ställer en provokativ fråga: Vilket är gudstjänstens viktigaste del? Vissa svarar nattvarden, andra predikan. Men för prästen är så vitt jag ser svaret entydigt. För en präst kan varken nattvarden, eller predikan vara viktigare än textläsningarna. För om predikan blir viktigare än textläsningarna så innebär det att predikanten anser sig själv vara viktigare än Gud.
- Det här innebär givetvis inte att det är något fel med att predikan är det moment som kräver mest förberedelse av en präst, eller att predikanten försöker predika så väl som möjligt. Men det märks om prästen ser predikan – eller någon annan aspekt av liturgin – som hans eller hennes stund i rampljuset. Och det stör församlingens tillbedjan.
- Så vad är då predikans uppgift? Givetvis handlar det om att utlägga bibeltexten. Vi måste förstå predikan så här. Så fort vi introducerar en text till en grupp människor uppstår lika många tolkningar som det finns människor närvarande. Dessa tolkningar kan skilja sig mer eller mindre från varandra, men i denna mening är en text alltid i sig själv splittrande, den för oss isär om vi inte gör något för att motverka denna splittrande kraft.

- Det här upplever jag nästan dagligen i undervisningen där jag oftast ber studenterna läsa en text inför föreläsningen. När vi träffas kan det vara som om studenterna har läst helt olika texter. När vi sen diskuterar texten närmar sig våra tolkningar varandra, och det uppfattar jag också vara predikans uppgift.
- Att predika handlar alltså om att ge församlingen möjligheten att samlas kring en tolkning av dagens text. Men det finns en sak som skiljer gudstjänsten från mina föreläsningar, och som tyvärr sätter ännu större krav på er som jag inte behöver axla annat än i förlängningen.
- Församlingen är nämligen den Helige Andes gemenskap. Det innebär att när kyrkan tolkar bibeltexten så är den Helige Ande aktiv i tolkningsprocessen.
- Om inte det här får det att isa sig i magen på er så misstänker jag att ni inte tar ert jobb på allvar. Jag står ju faktiskt här och säger att ni ska tolka texten åt hela församlingen och att när ni gör det så ger nu uttryck åt den Helige Andes röst!
- Vi kommer inte undan det – det här är inte något jag har hittat på, det här är var den kristna traditionen påstår!
- Problemen som det här skapar är nästan för många att ta in på en gång.
 - Om vi börjar med tanken på att predikanten på något vis talar med den Helige Andes röst och auktoritet. Det här inbjuder ju till maktmissbruk av alla de slag. Och det är sant, och understryker väl ytterligare den poäng jag gjort flera gånger här idag redan om det problematiska i en predikan som rotas i predikantens jag.
 - Det här är ju förstås ett påstående som i första hand syftar till att göra oss ödmjuka för uppgiften. En dålig predikan, dålig i betydelse felaktig, kan göra tämligen stor skada, just för att den ingår i ett samband där församlingen förväntas ta till sig det som sägs som något som är rotat i Guds ord.
 - Här kommer jag alltså med ett påstående som brukar göra lutherska präster obehagliga till mods – att predika väl är alltså inte primärt en teknik, en färdighet. Det är en egenskap hos er som personer, en egenskap som ni förväntas förvärva. Ödmjukhet är ett namn på den, och ett namn som lämpar sig väl för tal om predikan. För det här är uppgiften i hela dess omfattning:

- Tanken är givetvis inte att vad än ni säger i er predikan så är det den Helige Andes ord ni uttalar på något automatiskt sätt.
 - Tanken är den att ni förväntas säga något som hjälper församlingen att tolka Guds ord så att gemenskap uppstår, det vill säga så att församlingens tillbedjan fördjupas, så att församlingen förs ett steg längre in i processen att formas till det folk som visar världen på Guds rike.
 - Det betyder att när ni predikar måste skapa en tolkning som inte bara är trogen texten, och säger något om den värld vi lever idag, den måste också visa på kontinuitet med de generationer kristna som gått före oss som tolkat samma texter i den värld de har levat i.
 - Rent intellektuellt skulle det här kräva inte bara en god kännedom av bibeltexten i hela dess komplexitet, en högt utvecklad analytisk förmåga när det gäller att förstå vår värld och de liv vi lever i den i dess personliga och politiska vidd; samt är kännedom om kyrkans tradition. Dessutom borde ni kunna presentera detta på ett lättfattligt och intresseväckande sätt.
 - Kort sagt, ni måste kunna tala sant i en värld som är allt mera skeptisk till om något sådant överhuvudtaget är möjligt.
- Ödmjukhet är verkligen en lämplig hållning inför en sådan uppgift. Men ödmjukhet är inte bara bra för att det är klädsamt och realistiskt. Ödmjukheten är en i grunden kristen dygd, eftersom den gör det möjligt för oss att se att vi inte klarar oss själva.
 - Det sätt jag just beskrev predikans utmaning innebär ju strikt taget att det är något som är omöjligt att utföra. Ingen klarar av detta. Ändå måste vi säga något!
 - Vi löser ju i allmänhet detta genom att tumma på kraven och nöja oss med lite mindre. Och vad ska vi annars göra det som är omöjligt är omöjligt vare vi vill det eller inte. Men jag tror faktiskt inte att det är den här tanken om vad predikan ska vara som det är fel på, utan felet består i hur vi tänker sig att det skall utföras. Närmare bestämt i tanken att det är prästens uppgift att på egen hand utföra allt detta.

- Predikan är kyrkans uppgift. Predikanten skall inte stå ensam i predikstolen. Vad menar jag med detta?
 - Det kanske enklare sidan av detta är att det inte är vår uppgift att hitta på kristendomen. Kristen tro, det kristna språket, en kristen tolkning av bibeln är något som ges oss av de som har varit kristna före oss. Och det här är det fina med att vara kristen: vi har inget krav på oss att vara originella och nyskapande. Det är fritt fram att stjäla hur mycket vi vill av några av världens bästa tänkare som bygger upp den kristna traditionen.
 - Det betyder att läsning är så viktigt. Och präster är väl en yrkesgrupp som direkt kan "använda" det som ni läser i ert arbete, bara ni väljer er läsning väl. Jag tror faktiskt att det är nödvändigt för präster att läsa mycket, både bibeln, teologi, uppbyggelse litteratur och kanske en och annan roman, helt enkelt för att ni arbetar med språket hela tiden, och det är en muskel som behöver tränas.
 - Givetvis är det inte bara skriven tradition som är värdefull när man ska predika. Vi behöver också samla på levande helgon. Ni vet, de här människorna som har gjort den kristna tron till det som förklarar deras liv. Vi behöver dessa människor för att påminnas om att kristen tro inte är teori utan verklighet – och det är denna verklighet som predikan ska peka emot. Sådana människor kan hjälpa oss att testa våra tolkningar – till och med utan att vi frågar dem. Det räcker med att vi frågar oss själva: "Skulle Berit godkänna det här". Sen vet vi om vi är något på spåren eller om vi tappat bort oss.
 - Så långt är det inga problem, eftersom allt det här går att förstå som källor till inspiration, vilket vi alla vet att vi behöver. Och det är inte så illa – vi vet ju att inspiration betyder att något andas in i oss, en helt legitim förståelse av Den Helige Andes verksamhet.
 - Men sedan blir det knepigt, eftersom vi får vår kyrkas strukturer emot oss. Nämligen, kan vi verkligen tänka oss att den konkreta församling som sitter i kyrkbänkarna framför oss skall vara delaktiga i vår predikan? Här har vi verkligen mycket att reda upp, i former av arv från en tid där prästen var lika mycket statens man som kyrkans,

ett verktyg för maktutövning, vars predikan lika mycket handlade om att kontrollera medborgarna som att tala Guds ord.

- Den här bilden av prästen lever vidare i hur vi ser på predikan, det vill säga vi tänker oss att prästen pratar lite ovanifrån och att församlingen finns på en viss distans. Kombinerat med den kanske överdrivet stora respekt vi ofta har för människornas rätt att vara ifred i kyrkan så befinner vi oss lätt i en situation där prästen talar till folk i allmänhet, utan någon koppling alls till de människor som faktiskt sitter och lyssnar.
- Om jag frågar er hur väl ni känner era församlingar, och då menar jag de som lyssnar när ni predikar, antar jag att jag skulle få väldigt olika svar, eftersom våra församlingar ser väldigt olika ut. Men här är en sak för er att fundera på – predikar ni för dem som sitter där i bänken? Eller för en tänkt församling, för vem som helst? I denna ganska specifika mening är det faktiskt en fördel att så få människor går i gudstjänsten – ni borde ha möjligheten att faktiskt rikta er predikan direkt till de människor som är där.
- Men jag skulle vilja gå ett steg längre. Vore det möjligt att involvera dessa människor ännu direktare i predikan? De flesta av er känner säkert till konceptet gudstjänstgrupper som Fredrik Modéus har gjort bekant. Där ingår ju tanken att det finns en grupp människor som ansvarar för en gudstjänst, och som också involveras i predikoförberedelserna. Tanken är att man träffas i veckan innan söndag och tillsammans går igenom söndagens texter och funderar kring dem.
- Ni inser ju hur en sådan grupp underlättar det jag pratade om tidigare, att predikan skall vara en gemensam tolkning av bibeltexterna som knyter an dem till våra konkreta liv. I en sådan grupp kommer dessa konkreta liv till tals. Ni behöver alltså inte föreställa er vad folk i allmänhet går och bekymrar sig om, ni kan bara fråga.

- Genom att på alla dessa sätt göra predikan till hela församlingens, hela kyrkans angelägenhet, kanske, kanske det är möjligt att verkligen predika i predikan.
- För att sammanfatta min poäng. Att försöka förklara Gud, det är dumt. Det är inte något som är möjligt eftersom Gud är större än våra förklaringar, än vårt språk. Men det betyder inte att vi måste kapitulera inför uppgiften. För frågan vi måste ställa oss är – vad är mera grundläggande än viljan att förklara Gud? Varför skulle vi vilja göra det. Svaret är enkelt vi vill hjälpa människor komma närmare Gud. Misstaget består i att vi tror att vi gör det genom att försöka förklara.
- Det vi måste sträva efter är att leva så, som kyrka, som gemenskap, att våra gemensamma liv visar på Gud, pekar mot Gud, och därmed drar människor närmare Gud. Det är alltså inte predikantens uppgift att skapa en bild av Gud och visa upp den för människorna och säga kom hit! Bilden av Gud skapas av kyrkan som helhet, eller så inte alls. Predikans syfte är att bidra till att bygga upp denna gemenskap.